

Regels houden je klein; verbinding schept ruimte voor groei

Onderwijs hoort ten diepste een emancipatieproces te zijn. Maar dat proces wordt gedwarsboemd door een ernstige weeffout. Het onderwijs is veel te veel een systeem met een controledrang. En dat werkt infantiliserend: met regeltjes en codes houden we onze kinderen klein. En daarmee ook onszelf. Dat heeft een nadelig effect op onze mogelijkheden tot zelfsturing en zelfdeterminatie. „Het is niet eerlijk”, hoorde ik een leerling tegen zijn leraar zeggen: „Als wij te laat komen, moeten we een pasje halen; als u te laat komt, mag u met een goed argument komen.” Die leerling heeft gelijk. Door die regeltjes en codes zijn leerlingen niet meer dan radertjes in een machinerie. In plaats daarvan zouden ze mensen in een gemeenschap kunnen zijn, niet gelijk maar wel gelijkwaardig aan docenten. Ze zouden in een sfeer van vertrouwen en verbondenheid kunnen toegroeien naar wie ze werkelijk zijn. Daarvoor is ‘maar’ één ding nodig dat leerkrachten zichzelf durven laten zien, kwetsbaar en nieuwsgierig naar de ander.

Op een school voor voortgezet onderwijs zag ik twee leerlingen te laat de klas binnenkomen. De docent overwoog om hen, uit routine, een pasje te laten halen. Want dat was er de afspraak, zoals op veel plekken: ben je te laat, dan haal je bij de conciërge een te-laot-briefje. De docent zei even niets. Hij had net met mij gesproken over de gevolgen van buitensluiten en deelde zijn twijfels met de klas. 'Het is ook niet eerlijk,' flapte een van de leerlingen eruit: 'Als wij te laat zijn, moeten we een pasje halen en als jullie te laat zijn, mag je met een goed argument komen.' De leraar luisterde, schatte het beginnende betoeg van zijn leerling op waarde en kreeg een heel ander gesprek dan gewoonlijk met zijn klas.

Nog een voorbeeld. In een kleuterklas had de leerkracht een regel verzonnen voor ons onderwijs. Als op de juffenstoel een beertje was neergezet, mocht niemand van hoek veranderen. Een kleuter liep op de stoel af, gaf de beer een knal, zodat de knuffel een paar meter verderop landde en zei: 'Ik ga nú naar de bouwhoek!'

Ik zou zeggen: twee keer de vinger op een zere plek. Die zere plek is de infantilisering van ons onderwijs. Dat is misschien niet het prettigste begrip om het over te hebben in onderwijsverband. Ik bedoel het allerminst beleedigend ten opzichte van al die leraren die iedere dag zo veel goed werk doen, soms tegen de verdrukking in. Wat ik wil bespreken is een weeffout in hoe we het onderwijs georganiseerd hebben en waardoor het emancipatieproces, dat onderwijs ten diepste zou moeten zijn, gedwarsboemd wordt.

Tol

Infantilisering gaat letterlijk over kleinhouden. Het kleinhouden van onze kinderen, maar ook het kleinhouden van onszelf, als volwassenen. Het kleinhouden van onze mogelijkheden tot zelfsturing en zelfdeterminatie. We doen onszelf en onze kinderen tekort door niet dagelijks aan elkaar te laten zien wie we zijn en wat we kunnen.

In Nederland heerst onderwijsvrijheid, maar uiteindelijk heeft het onderwijs zich nooit fundamenteel emanciperend mogen ontwikkelen, omdat de politiek de samenleving een tol laat betalen voor die vrijheid: die tol is een gezamenlijke eindtoets. De toegelaten diversiteit – op schoolniveau, in de klas en voor ieder individu – moet toch gemeten worden langs één meetlat. Daaruit spreekt een wantrouwen en een daaruit voortvloeiende controleleerang vanuit de overheid, die zich vertaalt naar het bevoegd controlerend gezag en naar de individuele opvoeder. Terwijl kinderen ten diepste vragen om vertrouwen: 'vertrouw me en help me ontwikkelen' is wat ze van hun leraren willen.

In plaats daarvan mogen kinderen onvoldoende laten zien wat ze kunnen. Ze zitten te wachten op elkaar en worden collectief onderpresteerd. Of ze moeten zichzelf juist tot het uiterste inspannen om dingen te doen, waarin ze niet sterk zijn, ten koste van spel en ontdekken, ten koste van wie ze wel zijn en wat ze wel kunnen. Kinderen voelen te vaak dat het niet om hen gaat, maar dat ze zichzelf passend moeten maken aan de machinerie die onderwijs heet. Je zou kunnen zeggen dat het onderwijs daar de ordeproblemen zelf gecreëerd heeft: kinderen laten met hun gedrag zien dat ze verder zijn of anders willen dan ze mogen laten zien. Onderwijs en opvoeding worden vaak versimpeld tot het signaleren van lastig gedrag en ordeproblemen. En daarvoor worden dan remediëring of medicalisering als oplossingen aangedragen.

Regeltjes en codes

Behalve door beertjes op een stoel of een pasjessysteem uit zich infantilisering op vele manieren, in vele tekens, regeltjes en codes. Verkeerslichtjes bijvoorbeeld, waarbij kinderen bij 'rood' niet mogen praten en waardoor ze geleerd wordt niet via personen, maar via symbolen te communiceren. Of denk aan vaste looproutes van de leraar door de klas. Aan plaskettingen. Aan het aanstellen van een vertrouwenspersoon, aan wie de leerlingen voorbijlopen op weg naar degene die ze echt vertrouwen. Het zijn allemaal te managen uitingsvormen, die de indruk wekken dat we het allemaal in de hand hebben en kunnen houden, maar die ons vooral klein houden – onvolwassen.

Ik was op een lerarenopleiding, waar ik mocht werken met een enthousiaste groep jonge mensen die op

het punt stond om af te studeren. Het viel me op hoeveel psychologische, didactische en onderwijskundige kennis ze hadden opgedaan. Jarenlang waren ze bezig geweest met hoe je goed moet lesgeven, hoe je het efficiëntst werkt met de methode en hoe je resultaten in kaart brengt. 'Beschrijf eens een les. Hoe doen jullie het?', vroeg ik hen. Ze vertelden hoe hun gebruikelijke les zou beginnen met een klassikale instructie, gevolgd door vijf minuten waarbij de leerlingen het zelf mochten uitzoeken en dan nog aanvullende individuele instructie voor wie dat nodig had. Die vijf minuten waren psychologisch onderlegd met het concept 'uitgestelde aandacht'. Ik was benieuwd of de studenten in hun stagen tijdens die vijf minuten wel eens leerlingen gezien hadden van wie ze dachten: die kan niet vooruit. 'Heel vaak', antwoordden de meesten. 'En hoe ga je daarmee om?' Het viel stil. Er kwam geen suggestie, geen begin van een antwoord. Uitgestelde aandacht was immers precies dat: vijf minuten het zelf uitzoeken. De bijna-leraren hadden niet geleerd om te onderkennen wie zij in dat proces waren en wat zij konden doen om na te gaan wat de leerlingen nodig hadden.

Natuurlijk, ze waren jong en onervaren. En toch schrok ik en vond ik dat de onderwijsinstelling hier tekortschoot: al in de opleiding begin je de infantilisering te voeden. Infantilisering is het tegenovergestelde van elkaar vertrouwen. Kinderen willen heel graag op pad met hun leraar, maar om zich daarvoor te openen moeten ze weten wie hij of zij is. Er zijn vele manieren om als kind in de wereld gebracht te worden door je leraren en opvoeders. Ik heb les gehad van een bioloog en van een leraar biologie. De bioloog liet meisjes van veertien in een varkenshart snijden, en had intussen niet in de gaten dat er kinderen in zijn klas zaten. Als de bevlogen vakman die hij was, introduceerde hij ons tot nieuwe werelden en wij lieten ons meeslepen. De leraar biologie gaf ook mooie lessen, maar kon ook maatschappijleer of Engels geven, als dat zo uitkwam. Ook dat was fantastisch: hij keek als pedagoog met ons mee en bemiddelde in het leren maken van eigen keuzes.

Gelijken

Daarin schuilt zelfkennis: het zien van de ander, het spel van reageren op wat zich voordoet, in instant reflecties en tactvol handelen. Dat kan alleen als je jezelf en de ander steeds beter wilt leren verstaan. Of je nou bioloog of biologieleeraar bent, dat bewustzijnsproces sluit het denken in 'het systeemonderwijs' en daarmee infantilisering uit. Het brengt jezelf, je beroepseer, je vak en het kind in beeld.

Ik ben veel mensen dankbaar dat ze me hielpen de leraar te worden die ik geworden ben. Een van de eer-

Jan van der Crabben zei ons tijdens de eerste les: 'Je bent hier voor jezelf. Als je iets belangrijkers te doen hebt, hoef je voor mij niet te komen'

sten was pedagoog Jan van der Crabben op mijn pabo, die ons tijdens de eerste les zei: 'Je bent hier voor jezelf. Als je iets belangrijkers te doen hebt, hoef je voor mij niet te komen.' Hij kon van alles pedagogisch maken: een krantenbericht, een film die we gezien hadden. We deelden het met elkaar en keken wat het betekende voor onszelf in pedagogische zin. Soms werd het filosofisch of psychologisch, en onderzochten we onbehaaglijke kanten van onszelf, maar nooit is er iemand niet geweest. Gelijken waren we niet, gelijkwaardig wel. Net zoals ik die ene leraar en zijn leerlingen gelijkwaardig zag worden toen hij in gesprek ging met de twee laatkomers en de rest van de klas, en geen interesse meer toonde in het kunstmatige gedragsregulerende systeem. In plaats daarvan verschoof hij de aandacht naar zijn leerlingen en daarmee ook naar zichzelf.

Verbondenheid

Daarmee bracht hij een persoonlijke verbinding tot stand tussen zichzelf en de leerlingen. Daar gaat het in

Marcel van Herpen

Marcel van Herpen is sinds 2006 verbonden aan het NIVOZ (een onafhankelijk Nederlands onderzoeksinstituut ten dienste van goed onderwijs), initiatiefnemer van platform Het Kind, auteur en spreker. www.marcelvanherpen.nl

wezen om: verbondenheid. Een kind wil werken met een leerkracht zoals die is als mens, niet met een instructie- of testmachine. We hebben daarom een enorm probleem met ons onderwijssysteem want dat is een systeem dat leerkrachten juist van leerlingen loskoppelt: doordat ze onvoldoendes kunnen uitdelen, doordat ze kinderen kunnen wegsturen uit de klas of zelfs van school. Ons onderwijssysteem is vooral gericht op het onderhouden van het systeem en wie daar niet in past, wordt weggestuurd en daarmee buitengesloten.

In mijn visie zouden kinderen zelf het systeem moeten vormen. Onderwijs wil dan zeggen dat je samenkomt en een groep mensen vormt, een familie eigenlijk, die voor elkaar zorgt en die verantwoordelijkheid neemt voor elkaar. Dán zijn kinderen goed in staat om te leren. Het draait dus om het scheppen van verbondenheid.

Maar hoe doe je dat? Hoe breng je die verbondenheid tot stand?

Heel simpel. Sta eens vijf tellen stil bij de mensen in jouw organisatie: denk aan de buitengesloten, de afvallers, degenen die onvoldoendes halen, die pesten of gepest worden, de ruziemakers. Denk aan alle leerlingen, kinderen, ouders, collega's, denk aan jezelf en aan je (gebrek aan) verbondenheid. Besluit dan voor jezelf dat je stopt met het jezelf los zien van de anderen. Stuur van nu af aan geen kinderen de klas meer uit. Zo'n beslissing duurt vijf seconden.

Dat is makkelijk, of niet soms? Inderdaad: toch niet zo makkelijk. Ik zie het aan leerkrachten die ik dit vertel: ze zien er niet opgelucht uit. In mijn ervaring is

In mijn ervaring is iedereen die dit echt probeert een tijdje van slag. Want ze moeten nu opeens hun problemen zelf te lijf, ze kunnen die niet meer afschuiven op externe factoren

iedereen die dit echt probeert een tijdje van slag. Want ze moeten nu opeens hun problemen zelf te lijf, ze kunnen die niet meer afschuiven op externe factoren. Ze moeten zichzelf realiseren dat in henzelf zelf de mogelijkheid schuilt om anderen te veranderen. En dat ze dat voortaan niet meer kunnen laten afschuiven op de intelligentie, de achtergrond en het gedrag van de kinderen of op de regeltjes en het systeem, maar dat het allemaal afhangt van hun eigen gedrag, hun frustraties, hun angsten en hun oordelen. Het hangt af van wie ze zelf zijn en van de mate waarin ze zichzelf durven laten zien.

Dat werkt natuurlijk alleen als er collega's zijn die open zijn en een luisterend oor willen bieden maar - alweer - er is er maar één die daarvoor kan zorgen en dat is de leerkracht zelf. Door zichzelf open en kwetsbaar op te stellen geeft hij zijn collega's de mogelijkheid ook open te zijn en elke dag opnieuw, samen, te proberen te werken met meer tact - meer pedagogische tact, in de zin van het goede ding op het goede moment doen, ook in de ogen van de kinderen.

Een schoolhoofd die bij ons een cursus pedagogische tact en leiderschap had gedaan, was enthousiast over deze inzichten en toen hij terugkwam op school praatte hij er met de kinderen over. Hij was geraakt door de verhalen die de kinderen toen vertelden, pijnlijke verhalen die veel leerkrachten niet kenden. Eén kind kwam in de pauze naar hem toe en zei dat hij het in de klas niet had durven vertellen maar dat hij twee jaar geleden op een schoolreisje de hele dag alleen was geweest. 'Niet één kind was bij me, geen leraar heeft me gemist.' Het schoolhoofd riep onmiddellijk de hele school bijeen en zei: 'Binnenkort gaan we weer maar dit jaar gaan we niet met 359 plus 1 maar met 360 kinderen en jullie zijn er allemaal verantwoordelijk voor dat niemand zich buitengesloten voelt.'

Je kunt de rest raden. Vanwege de moed van deze ene jongen werd nu iedereen serieus genomen en bij elkaar betrokken. Het werd een mooie dag.

Serie

Dit is een verhaal uit een serie over economisering, medicalisering en radicalisering in relatie tot onderwijs. Het is aangevuld met een deel van een 'Ted-talk' die Marcel van Herpen hield. Voor de andere verhalen zie de site hetkind.org